

Lugosi Győző

Izrael mítoszai

Eric J. Hobsbawm, a neves angol, marxista történész egy nemrégiben közölt interjújában a „kommunizmus” szétesésével keletkezett, új nemzetállamok elitjének különös hajlamáról szól: „...se szeri, se száma azoknak, akik történelmeket találnak ki – vélekedik a XX. századi nacionalizmusok avatott szakértője –, akik hazugságokat terjesztenek a múltról, főként azért, mert a múlt tulajdonképpen nem érdekli őket. Igazából csak az a fontos számukra, hogy közönségük elégedett legyen.”¹ Hobsbawm professzor „elrettetésül” Horvátország (s az új horvát állam megteremtője, a hivatása szerint történész, Franjo Tudjman) példáját említi.

A merőben funkcionális – részint a nemzeti önazonosság építését, részint a nemzetállam külső legitimációját szolgáló – történetimítoszteremtés azonban aligha csupán a hidegháború utáni korszak állami képződményeinek sajátja. Olyan általános vonásról van szó, amely, a „késői” – jelesül az államközi rendszer sajátos „konstellációjának” köszönhetően, vagyis nem szerves fejlődés eredményeként beteljesülő, XX. századi – nacionalizmusokra széleskörűen jellemző. Ezek egyik legkülönösebb „esete”, az alig néhány évtized leforgása alatt kimunkált *politikai program* szerint megalkotott palesztinai zsidó nemzetállam – *Izrael* – erre „látványos” példák sorát kínálja.

Előadásomnak nem (lehet) célja Izrael „mitikus történetének” in extenso bemutatása annál is kevésbé, hogy a mítoszteremtés és terjesztés valóban végigkíséri a zsidó állam fennállásának történetét. Shlomo Avineri szerint e mítoszok, azaz a nemzetközi közvélemény tudatos formálása, pontosabban *megnyerése* a térség katonai-politikai,

¹ Az interjú E.J.H. önéletrása megjelenésének apropóján készült: The Observer, 2002. szeptember 22. magyarul: Eszmélet 57. 2003 tavasz (megjelenés alatt)

társadalmi stb. folyamataival (mindenekelőtt az arab világ és Izrael konfliktusával) kapcsolatos, a zsidó állam szempontjait és érdekeit kifejező állítások és értelmezések számára, meghatározó szerepet töltek be a cionista mozgalom, később Izrael történetében a kezdetektől egészen napjainkig. „Az 1917-es Balfour-deklarációt, az ENSZ 1947-es határozatát [...], s a zsidó állam kialakulásának más mér-földköveit [...] a cionista mozgalom azon képességeire támaszkodva [harcolta ki] – írja a jeruzsálemi Héber Egyetem tanára –, hogy újra és újra mozgósítani tudta egy művelt és írástudó, a polémiaiban és a beszéd művészetében járatos, a nyilvános vitákat kedvelő nép értelmi és szellemi erőforrásait.... Herzl ismerte fel először e fegyverek erejét, s ő alakította őket a közvélemény-formálás eszközévé. A cionizmus és Izrael állam ma is nagymértékben támaszkodik erre az eszközre.”²

A modern zsidó államiság létrehozásának politikai programja eleve egy tudatosan teremtett mítoszon, azon a Herzl Tivadar által megfogalmazott, nyilvánvalóan téves (hamis) előfeltevésen alapult, miszerint a „föld nélküli népnek” (a szétszórásban élő zsidóságnak) a „nép nélküli földön” – Palesztinában – kell létrehoznia „nemzeti otthonát”. A „nép nélküli föld” kifejezés Herzl s legközvetlenebb harcostársa, Nordau Miksa elgondolásában, persze, eredetileg bármilyen, letelepedésre alkalmas területre vonatkozott: a cionizmus ún. *territoriális* irányzatának hívei kezdetben, ha csupán átmenetileg is, készek mutatkoztak a zsidó „koncentráció” Palesztinán kívüli létrehozásának elfogadására is. A mozgalom tömegbázisát adó oroszországi (ukrajnai, besszarábiai) cionisták, az ún. második *alija* ellenállása miatt azután – ami az VI. Cionista Kongresszuson (1903) manifesztalődött – az „átmeneti megoldás” körüli vita súlyos válságot okozott a mozgalomban, majd Herzl halálával (1904) végleg lekerült a napirendről. Anélkül azonban, hogy az „egy föld nélküli nép átirányítása egy nép

² AVINERI, Shlomo: *A modern cionizmus kialakulása*, Századvég Kiadó, Budapest., 1994. 110.

nélküli földre” herzli jelszava módosult volna.³ Ilyenformán a palesztinai *cionista* – a „zsidó munkát” előtérbe állító s a helyi fellahok foglalkoztatását tiltó, *szegregatív* (tehát nem a hagyományos európai gyarmatosítás gyakorlatát követő) – kolonizáció kezdettől fogva úgy tekintett Palesztinára, mint olyan területre, amely – követve a „*kor-szellemet*”: az európai, pontosabban kelet-közép-európai nemzeti mintát – etnikailag homogén „*nemzeti otthonná*” változtatható/változtatható. Ez a rivális, ugyancsak *in statu nascendi* palesztinai arab nemzetté válás teljes – elvi és gyakorlati – tagadását jelentette. Válaszul a helyi arab uralkodó elit is eleve „*nemlétezőnek*” tekintette a formálódó *Jisuvot*, s a zsidó betelepődést olyan illegális cselekménynek fogta fel, amely a brit gyarmati (mandátumos) jelenlét felszámolásával együtt megszüntethető. A másik fél nemzeti mivoltának kölcsönös tagadása azután a maga nemében példa nélküli nemzeti önrendelkezési konfliktus kialakulásához vezetett, ami – különösen Izrael állam megalakulása és a palesztin(ai arab) állam létrehozásának megghiúsulása után – a közép- és közel-keleti térség egészére kiterjedő, permanens válság *kemény magjává* vált.

A két mítosz, amellyel előadásomban foglalkozni kívánok, sajátos keretbe foglalja Izrael immár több mint fél évszázados történelmét.

„Dávid és Góliát”⁴

„*Hétszázezer zsidó méri össze erejét huszonhét millió arabbal – egy a negyven ellenében*” – jelentette ki a Knesszetben, 1948. június 16-án a frissen megalakult zsidó állam első miniszterelnöke, David

³ V.ö.: KARÁDY Viktor: *Zsidóság Európában a modern korban. Társadalomtörténeti vázlat*, Új Mandátum Könyvkiadó, 2000. 301-305.

⁴ E kérdés áttekintéséhez döntően Dominique VIDAL (Joseph ALGAZY-val közösen írt) könyvére támaszkodom: *Le péché originel d’Israel. L’expulsion des Palestiniens revisitée par les „nouveaux historiens” israéliens*, Les Éditions de l’Atelier/Les Éditions Ouvrières, Párizs 1998.

Ben Gurion.⁵ Néhány hónappal később Izrael államelnöke, az 1917-es Balfour-nyilatkozatot kieszköző Chaim Weizmann pedig így írt elnöktársának, az amerikai Harry Trumannak: „*Ellenségeink erőfeszítései, hogy a nyers erő segítségével vereséget mérjenek ránk, kudarcot vallottak, annak ellenére, hogy hússzor annyian voltak, mint mi.*”⁶

A „Dávid és Góliát” mítosza: az az állítás, hogy a zsidó állammal ellenséges arab világ túlnyomó katonai fölényben volt az 1947-49-es első arab-izraeli háborús konfliktus során, az intenzív *citoyen*-tudatosságon nyugvó izraeli zsidó nemzeti identitás egyik meghatározó mozzanatává vált. Egyszersmind a zsidó állam által a nemzetközi közvélemény számára mutatott Izrael-kép egyik olyan kulcselemévé is, amely az izraeli vezetésnek háborúi során – az 1950-es évektől napjainkig – nem egyszer szolgált paravánként a nemzetközi jogba ütköző cselekményei elkövetéséhez és „igazolásához”.

Az arab túlerő téziséhez szorosan kapcsolódott/kapcsolódik egy másik, szintén mélyen meggyökeresedett izraeli mítosz is. Ez az első háborúban Izrael által bekebelezett – az 1947. novemberi, 181. sz. ENSZ közgyűlési határozat szerint a létrehozandó palesztinai arab államnak ítélt – területek arab lakosságának távozásával, azaz a *palesztin menekültkérdés* kialakulásával kapcsolatos. Ha a *Cahal* az 1948-49-es harcokban „*isten csoda*” segítségével kerekedhetett fölül „*elsőprő fölényben*” lévő arab ellenfelein, a palesztinai arabok „*nyilván*” nem a zsidó haderő csapásai elől menekültek el otthonaikból: távozásuk szintén enigmatikus – illetve az egyetlen kézenfekvő, „*racionális*” magyarázat rá az, hogy saját, helyi vezetőik felhívásának engedelmeskedtek... Ahogyan David Ben Gurion 1961-ben, több mint egy évtizeddel az események után, az izraeli parlamentben fogalmazott: „*Az izraeli arabok távozása [...] közvetlenül az ENSZ felosztási határozatának meghozatala után elkezdődött. [...] És nyil-*

⁵ Idézi FLAPAN, Simha: *The Birth of Israel. Myths and Realities*, Croom Helm, London 1987. 189.

⁶ Uo.

vánvaló dokumentumaink vannak arra vonatkozóan, hogy [a palesztinok] arab vezetőik, élükön a mufti utasításait követve hagyták el Palesztinát, abból a feltételezésből kiindulva, hogy az arab hadseregek inváziója [...] szétzúzza majd a zsidó államot, s a zsidókat a tengerbe szorítja.”⁷

Eszerint tehát az arab-palesztin menekültek – akik az izraeli álláspont szerint kb. félmilliónyian voltak, míg arab oldalról létszámukat 700-900 ezerre tartják – 1947-49-ben önszántukból távoztak otthonukból... Következésképp sorsukért Izrael nem visel felelősséget. A „néhány” letagadhatatlan atrocitás (mint a hírhedt Deir-Jászín-i vérengzés 1948 áprilisában) csupán „elszigetelt” eset volt; ezekért „legfeljebb” a szélsőséges, revizionista-cionista jobboldal erőit (az Irgunt vagy a Stern-csoportot), nem pedig magát a Zsidó Ügynökséget (1948. május 14. előtt) vagy az izraeli kormányt (május 14. után) terheli felelősség.⁸ David Ben Gurion kormánya ezen álláspont alapján utasította el az ENSZ Közgyűlés 1948. decemberi, 194. számú határozatának végrehajtását, amely (többek között) kimondta: azoknak a menekülteknek, akik vissza szeretnének térni otthonukba, hogy békében éljenek szomszédaikkal, meg kell engedni, hogy ezt a lehető leghamarabb megtehessék, azok számára pedig, akik nem kívánnak hazatérni, kártérítést kell fizetni megsemmisült javaikért.⁹

Az izraeli felelősség tagadása a palesztin menekültprobléma kialakulásában – s emiatt Tel Aviv következetes elzárkózása a rendezésében való bármiféle közreműködéstől – e kérdéskört az izraeli-

⁷ Idézi MORRIS, Benny: *1948 and After. Israel and the Palestinians*, Clarendon Press, Oxford, 1990. 30.

⁸ Az Irgun vezetése mindenesetre határozottan tagadta, hogy a 254 civil áldozatot követelő Deir Jászín-i rajtaütést harcosai a Hagana, azaz Ben Gurionék tudta és beleegyezése nélkül hajtották volna végre. V.ö.: HALEVI, Ilan: *Israël, de la terreur au massacre d'État*, Papyrus, Párizs 1993. 93.

⁹ A közgyűlési határozat (11. pontjának) szövegét lásd: BARON, Xavier: *Proche-Orient, du refus à la paix. Les documents de référence*, Hachette, Paris 1994. 115-116.

palesztin kiegyezés legnehezebben „kezelhető” problémáinak egyikévé tette. Az izraeli álláspont érdemben csupán az *oslói békefolyamat* legvégén, annak zsákutcába jutása – a 2000. júliusi Camp David-i csúcstalálkozó fiaskója és a második intifáda kitörése – után, 2001. elején módosult. A tábai tárgyalásokon a munkapárti baloldal „*galambjai*” – Slomo Ben-Ami, Josszi Bejlin és Josszi Szárid – a menekültügyről előterjesztett palesztin álláspontra adott nem hivatalos válaszukban – egy ún. *non-paper*ben – közvetve elismerték a zsidó állam felelősségét a probléma kialakulásában és rendezésében.¹⁰

A tárgyalásokról készült emlékeztető, az ún. *Moratinos-dokumentum* ezt így fogalmazta meg: „*A felek kiindulópont gyanánt javasolták, hogy egyetértésre kellene jutniuk abban, hogy a menekültek problémája igazságos rendezésének, az ENSZ BT 242. sz. határozatával összhangban, az ENSZ Közgyűlés 194. sz. határozatának végrehajtásához kellene elvezetnie.*”¹¹

A *non-paper* szövegezése egyébként pontosan érzékelteti, meddig jutott el az izraeli mérsékelt baloldal (a munkapárti többség, a Békét most! mozgalom, a Merec stb.) a palesztinokkal megköthető történelmi kompromisszum e döntő jelentőségű kérdésében. Ezért érdemes a dokumentum bevezető szakaszát kissé hosszasan idéznünk: „[...] 2. Izrael állam ünnepélyesen sajnálatát fejezi ki a palesztin menekültek tragédiája, szenvedései és veszteségei miatt, s tevékeny partner kíván lenni ennek az immár ötvenhárom éve nyitott, rettenetes fejezetnek a lezárásában, s hozzá kíván járulni a palesztin menekültek problémájának igazságos és átfogó megoldásához.

¹⁰ A non-papert francia fordításban a *Le Monde diplomatique* 2001 szeptemberi száma adta közre; az eredeti angol változat a lap internetes oldalán olvasható: www.monde-diplomatique.fr.

¹¹ Miguel Moratinos nagykövet, az Európai Unió különleges közel-keleti megbízottja a 2001. január 21-27. között lezajlott tábai tárgyalásokról, egy évvel a találkozótól – a felek előzetes jóváhagyásával – emlékeztetőt állított össze, amelyet 2002. február 14-én Akiva Eldar tett közzé a *Ha'Árec* c. izraeli napilapban. A Moratinos-dokumentum felkerült több izraeli és palesztin békeszervezet internetes oldalára.

3. Minden félnek, amely közvetlenül vagy közvetve felelős a palesztin menekülthelyzet kialakulásában, és mindazoknak, akik számára fontos a térség igazságos és tartós békéje, vállalniuk kell a felelősséget azért, hogy hozzájáruljanak az 1948-as palesztin menekültek problémájának megoldásához.

4. A megszülető Izrael Állam, annak ellenére, hogy elfogadta az ENSZ Közgyűlés 1947. novemberi, 181. számú határozatát, az 1948-1949-es háborúba és vérontásba sodródott, amely áldozatokat követelt, s mindkét oldalon szenvedést okozott, beleértve a civil palesztin lakosság távozását és javainak kisajátítását, amely ezáltal menekültté vált. E menekültek évtizedek óta méltóságtól, állampolgárságtól és tulajdontól megfosztva élnek.

5. Következően, a menekültek problémájára irányuló megoldásnak ki kell fejeznie a menekültek igényeit és törekvéseit, figyelembe véve az 1948-1949-es háború óta eltelt időszak realitásait. Ilyenformán a visszatérésre vonatkozó igényt úgy kell valóra váltani, hogy az összeegyeztethető legyen Izrael Államnak, a zsidó nép hazájának létezésével csakúgy, mint a Palesztinai Államnak, a palesztin nép hazájának megteremtésével.”¹²

A dokumentum ezután részletes javaslatokat tartalmaz a menekültkérdés rendezésének konkrétumaira vonatkozóan, amelyekre itt nem térek ki – már csak azért sem, mert e javaslatokat, mint köztudott – a tábai tárgyalásokon elért izraeli-palesztin közeledés valamennyi elemével együtt – Ehud Barak miniszterelnök, nem várva meg a számára és pártja számára vereséget hozó 2001. februári választások ki menetelét, a tárgyalások lezárulásával érvénytelennek nyilvánította...

De kanyarodjunk vissza az 1947-49-es háborúval kapcsolatos „ikermítosz” kérdésére. Ezek elosztatása – azaz a valóságos történeti tények feltárása s (legalább) az izraeli közvélemény önreflexióra képes (és erre hajlandó) részével való szembesítése – nélkül ugyanis az

¹² Le Monde diplomatique, 2001. szeptember 15.

oszlói békefolyamatra s különösen a 2000-2001-es, Camp David-i tábai „majdnem-fordulatra” aligha kerülhetett volna sor.

Az izraeli történelem e döntő, korai szakaszának „mítoszتانítását” elsősorban az izraeli és a brit (valamint amerikai és francia) állami, párt- és magánarchívumok forrásainak (részleges) hozzáférhetővé válása tette lehetővé. A feladat elvégzésére egy új – a zsidó állam fennállásának negyvenedik évfordulója körül föltűnt –, „revizionistának” is nevezett történész „iskola” vállalkozott.

Az izraeli *establishment* történetfelfogásának néhány – évtizedeken át megkérdőjelezhetetlen tartott – axiómájáról elsőként Simha Flapan rántotta le a leplet *Izrael születése. Mítosz és valóság* c. munkájában¹³, amelyben a baloldali cionista szerző nyíltan megírja: könyvét nem kizárólag a szakmának szánta; célja a hivatalos izraeli propaganda szétzúzása volt, amely oly hosszú ideje akadályozza a békepárti erők megerősödését.

Az Izrael megalakulása körüli kérdőjelek kutatásban az áttörést mindazonáltal Benny Morrisnak, a „*new historians*”¹⁴ vezéralakjának *A palesztin menekültkérdés eredete, 1947-1949.* c. műve jelentette¹⁵, amit azután Ilan Pappé és Avi Shlaïm több jelentős, új levéltári kutatásokon alapuló könyve követett.¹⁶ E keretek között természetesen

¹³ *The Birth of Israel. Myth and Realities*, Croom Helm, London 1987.

¹⁴ A kifejezést először éppen Benny Morris használta Avi Shlaïm és Ilan Pappé műveivel kapcsolatban az New Yorkban kiadott zsidó folyóirat, a Tikkun 36., 1988. november-decemberi számában: *The New Historiography: Israel Confronts Its Past*. Idézi: VIDAL, Dominique – ALGAZY, Joseph: id.m. 192.

¹⁵ *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949*, Cambridge University Press, Cambridge 1987.

¹⁶ SHLAÏM, Avi: *Collusion Across the Jordan. King Abdullah, the Zionist Movement and the Partition of Palestine* c. munkája (Clarendon Press, Oxford, 1988) a transzjordániai rezsim és a zsidó állam közti titkos vagy hallgatólagos összejátszás tényeit tárja fel; PAPPÉ, Ilan: *Britain and the Arab-Israeli Conflict, 1948-1951* c. (MacMillan/St.Anthony's, London 1988.) s még inkább *The Making of the Arab-Israeli Conflict 1947-1951* c. műve (I. B. Tauris, London-New York 1992.) az arab-izraeli konfliktus kezdeteit, benne a brit politika szerepét és a menekültkérdés kelet-

nincs mód sem a zsidó-arab katonai erőviszonyok kérdésében, sem a menekültkérdés genezisében újonnan feltárt tények mégoly kivonatos bemutatására sem. Meg kell elégednünk az „új történészek” műveiben felvázolt következtetések rövid áttekintésével.

1. Ami a zsidók és az arabok közötti erőviszonyokat illeti, a háború első szakaszában, 1947 decemberétől 1948. május 15-ig, a zsidók „[...] majdnem minden fontos csatában többen voltak, s fegyverzetük és felkészültségük is jobb volt, mint ellenfeleiké - írja Benny Morris. [...] Amikor a Hagana áprilisi és május eleji offenzívája során eljött a megméretés ideje, a palesztin irreguláris erők [...] felbomlottak és elmenekültek, fontos terepszakaszai - a jeruzsálemi folyosó, Tibériás, Haifa, Száfed, Kelet-Galilea - gyors ütemben, egyik a másik után, mint a dominó, estek el. Ha ehhez hozzátesszük a Jisuvnak a motiváltság terén meglévő fölényét is - alig három év telt el a holokauszt óta, s a Hagana csapatai tudták, hogy a túlélésért harcolnak -, bárki számára belátható, hogy a palesztinoknak semmi esélyük sem volt.”¹⁷

A háború második szakaszában, amely 1948. május 15-től (Izrael függetlenségének kikiáltásától) június 11-ig (az első tűzszünetig) tartott, *eleinte* a négy arcvonalon támadó arab (egyiptomi, jordániai, iraki, szíriai és libanoni) haderő létszámban s főként a hadfelszerelés terén kétségtelenül fölényben volt, ezt azonban a hadműveletek összehangolásának teljes hiánya miatt az arabok nem tudták kellően kiaknázni.¹⁸ Benny Morris szerint – a „régí” historiográfia vélekedésével

kezését helyezi új megvilágításba. Legújabbban Benny Morris, illetve Avi Shlaïm feldolgozta az arab-zsidó konfliktusnak a politikai cionizmus kezdetétől (Benny Morris), illetve az I. világháborútól (Avi Shlaïm) egészen napjainkig terjedő történetét is: MORRIS, Benny: *Righteous Victims. A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*, Vintage Books, New York 2001. SHLAÏM, Avi: *The Iron Wall. Israel and the Arab World*, Allen Lane, The Penguin Press, London-New York 2000.

¹⁷ MORRIS, Benny: *1948 and After, Israel and the Palestinians*, Clarendon Press, Oxford 1990. 14.

¹⁸ Az Arab Liga által kidolgozott ún. közös stratégiai terv szakmai alkalmatlanságáról lásd Avi Shlaïm fejtegetését: *Collusion Across the Jordan*, id.m. 198.

szemben -, az izraeliek már május végén létszámfölényre tettek szert: 65 ezer katonát tudtak kiállítani az összesen 40 ezer főnyi arab erők ellenében. A május harmadik hetétől - Nyugat- s még inkább Kelet-Európából - megindult hadiszállítások pedig (a csehszlovákiai Zatec légibázis és Izrael között létesített légi hídon, május 20. és augusztus 11. között, nagy mennyiségű fegyver - gépkarabély, ágyú és lőszer, több Messerschmitt és Spitfire repülőgép stb. - érkezett a Cahal részére) végleg az izraeli erők javára fordították meg az erőviszonyokat.

Az nagyarányú izraeli háborús győzelemben döntő szerep jutott az izraeli vezetés és a Hasemita dinasztia közötti „különleges kapcsolatoknak” is. Magyarán annak, hogy az egyetlen valóban ütőképes – a britek által kiképzett és felszerelt – arab hadsereg, a transzjordániai Arab Légió csupán korlátozottan vett részt a harcokban.

Avi Shlaïm az izraeli-transzjordániai „kollúzió” kapcsán egyenesen úgy fogalmaz, hogy „[...] 1947 végén két – és nem egyetlen – felosztásra került sor: az egyikre, amely New Yorkban, 1947. november 29-én született meg, s a palesztinai brit mandátumot két független állam létrehozásával kívánta felváltani, a nemzetközi közösség üttette rá hivatalos pecsétjét. A másik [felosztás] titokban Naharajimban fogant a cionisták és a Hasemiták közti szövetség gyümölcseként, s egyetlen állam megteremtéséről, valamint Palesztina fennmaradó részének Transzjordánia általi bekebelezéséről szólt.”¹⁹ A naharajimi egyezmény, amelyre a szöveg utal, Abdallah transzjordániai király és a Jisuvot képviselő Golda Meyerson (Meir) között kötött meg 1947. november 12-én. A szövetséges arab államok előtt, természetesen, gondosan eltitkolt, szóbeli paktumban Abdallah megígérte: ha háború tör ki, az Arab Légió nem intéz támadást az ENSZ-felosztásban a zsidó állam számára kijelölt területek ellen. Bár később az események némileg túlléptek a megállapodáson – Abdallahnak legalább részben teljesítenie kellett az Arab Ligán belül vállalt kötelezettségeit, s emiatt a két vezető újabb naharajimi találkozója, 1948. május 10-én ku-

¹⁹ Uo. 121.

darcba fulladt²⁰ –, a háború során *hallgatólagos egyezség* jött létre a felek között: mindkét állam igyekezett elkerülni fegyveres erőik jelentősebb konfrontációját.²¹

2. Térjünk most rá a palesztin menekültek kérdésében feltárt „új történelmi” következtetésekre.

Benny Morris kutatásai alapján, a háború során kibővült (1949-es) izraeli határokon belüli 369 arab város és falu közül 228 településről a lakosok a zsidó haderő támadásai elől menekültek el, s közülük 41 esetben a lakókat *manu militari* üzték el otthonukból. 90 településről a lakosságot az atrocitások – a Deir Jászín-ihoz hasonló mészárlások – híre készítette távozásra, míg 45 esetben a menekülés oka, a szerző szerint, nem ismert. Morris mindössze 6 olyan települést talált, amelyet lakóik a helyi arab vezetők felhívására hagytak el.

Az arab lakosság exodusa – 1947 végétől 1949 nyaráig – öt egymást követő hullámban ment végbe. Az első szakaszban, az 1947 decembere és 1948 áprilisa közötti arab-zsidó polgárháború folyamán, 70 ezer lakos hagyta el otthonát – többségük a városok jómódú rétegéből került ki –, *részben* a palesztin-arab vezetők, jelesül a jeruzsálemi mufti, Hadzs Amin al-Husszeini biztatására. A menekülés tömegessé a második szakasz idején vált, amely a Hagana április eleji ellentámadásával (Nahsón-hadművelet), majd a belőle kifejlesztett általános izraeli offenzíva, a D[alet]-terv elfogadásával, illetve a Deir Jászín-i mészárlás keltette pánikkal vette kezdetét, s a június 11-i tűz-

²⁰ V.ö.: GILBERT, Martin: *Izrael története*, Pannonica Kiadó, é.n. 145. 171.

²¹ Ilan Pappé szerint, az egyetlen jelentős ügy, amellyel kapcsolatban nem jö(hete)t létre egyezség Tel Aviv és Amman között, a Jeruzsálem feletti ellenőrzés kérdése volt. Abdallah – a Hasemita örökség letéteményeseként – az iszlám harmadik szent városának őrzőjeként kívánt tetszelegni az arab-iszlám világ előtt (apját, Husszeint is Jeruzsálemben temették el), s a zsidók hajthatatlanságát is vallási megfontolások motiválták: „*Vajon a cionista mozgalom indíthatott volna-e függetlenségi háborút anélkül, hogy ne szerezze meg Ciont?*” – teszi fel a kérdést PAPPÉ: *La guerre de 1948 en Palestine. Aux origines du conflit israélo-arabe*, La Fabrique-éditions, Párizs 2000. 183.

szünetig tartott. Eddig az időpontig már mintegy 400 ezer arab lakos menekült el lakóhelyéről – ebben az időszakban az arab vezetés kifejezett tiltása ellenére.

Benny Morris a menekültkérdésről alkotott következtetéseihez – többek között – behatóan elemzi a Cahal hírszerző szolgálatának a palesztinai arabok emigrációjáról szóló, 1948. június 30-án kelt jelentését. Eszerint: „*az exodusok legalább 55%-át a mi katonai műveleteink okozták*”. A jelentés 15%-ra teszi az Irgun és a Lehi (Stern-csoport) akciói által kiváltott menekülések arányát, 22%-ra azokat, amelyek a „*félelemre*” vagy „*bizalmi krízisre*” vezethetők vissza, s a lakóhely-elhagyásoknak csupán 5%-át tulajdonítja az arab vezetés felhívásainak.²²

Benny Morris a palesztin menekültprobléma eredetének kérdésében – Joseph Algazyval folytatott beszélgetésében – ekként összegezte a „*régi*” izraeli és a palesztin történetírástól egyaránt különböző álláspontját: „*Az utóbbiak [a palesztinok] mindig is azt állították, hogy a cionizmus valamennyi palesztinai arab elűzésére törekedett, s hogy Izrael Állam 1948-ban, Walid Khalidi kifejezésével²³, átfogó elűzési terv alapján harcolt. Én viszont hangsúlyozni kívánom, hogy ami létezett, az nem valamiféle, a palesztinok elűzését célzó 'Master Plan' volt, hanem egyfajta erős akarat, hogy elérjék távozásukat, amely a háború folyamán egyre határozottabbá vált. Ha lett volna átfogó terv, ma nem lennének arabok Galileában, s nem élne jelentős arab kisebbség Izraelben. A háború folyamán többségi vélemény jött létre arról, hogy Izrael érdekében – mind biztonsági, mind politikai szempontból – a legelőnyösebb az lenne, ha minél kevesebb arab maradna az országban. Lehet, hogy Ben Gurion, stratégiai megfontolásból, elképzelhetőnek tartotta a lakosság kitelepítését, ezt azonban nem valósította meg. [...] Egyszóval, az [arabok] elűzését kaotikus módon*

²² Idézi VIDAL-ALGAZY: id.m. 71.

²³ MORRIS, B.- KHALIDI, W.: *Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine* c. tanulmányára utal, *Journal of Palestine Studies*, 18/69. sz. 1988 ősz

hajtották végre. A cionista verzió, miszerint az arabok önként vagy [vezetőik] biztatására mentek el, majdnem egészében hamis – egyes helyeken kicsit igaz ugyan, az esetek többségében azonban téves. Az arab verzió lényegében ugyancsak hamis: a zsidó erők nem valamilyen átfogó elűzési terv birtokában kezdték a háborút, s nem hajtottak végre semmiféle módszeres elűzési politikát. [...] Ami vitathatatlan, az az, hogy Izrael Állam szinte minden esetben megakadályozta a menekültek visszatérését városaikba és falvaikba. Márpedig mi, ha nem elűzési politika az olyan politika, amely nem engedi a menekültek hazatérését?”²⁴

Hasonló – bár némileg kategorikusabb – Ilan Pappé konklúziója: „[...] a D-tervet több szempontból is átfogó elűzési tervnek tekinthetjük. Ez a terv azonban nem a semmiből keletkezett. [...] A terv a zsidó katonák gondolkodásmódjának tükröződése a háború előtt, alatt és után is, amelyet Ezra Danin Ben Gurionhoz intézett szavai tökéletesen összefoglalnak: 'Az araboknak Izrael földjén egyetlen dolguk van: futva távozni.'

Másrészt kézenfekvő rámutatni az összefüggésre az elűzések és a zsidó állam demográfiai helyzete között is – úgy, ahogyan az UNSCOP felvázolta: két nemzetiségű állam 1,1 millió állampolgárral, akik 45%-a arab lett volna. [...] Csupán a nem-cionista zsidók egy szűk rétege volt híve a binacionális államnak, minden más politikai csoport úgy gondolta, hogy ez a megoldás a cionista álmot kudarcat jelentené. Mindazonáltal a feltételezés, hogy a demográfiai helyzet idézte elő a döntést a palesztinai arabok elűzéséről, csupán hipotetikus jellegű.”²⁵

²⁴ VIDAL - ALGAZY: id.m. 192-193. Legújabb, összefoglaló munkájában Avi Slaïm hasonló következtetésre jut: „A D-terv nem politikai terv volt a palesztinai arabok elűzésére, hanem katonai terv, katonai és területi célokkal. Mégis azzal, hogy engedélyezte az arab városok elfoglalását és a falvak lerombolását, lehetővé tette és igazolta a civil arab lakosság erőszakos elűzését.” SHLAÏM (2000): id.m. 31.

²⁵ PAPPÉ (2000): id.m. 139-141. SHLAÏM (2000): id.m. 31.

„Ehud Barak nagylelkű ajánlata”

Az 2001. januári, tábai palesztin-izraeli találkozó kapcsán láthatuk a fél évszázados menekültkérdés genezise körüli *történeti* vita napjainkig érő, „*forró*” politikai aktualitását.

De Tába csupán a Bill Clinton által *kierőszakolt* 2000. júliusi Camp David-i izraeli-palesztin tárgyalások, illetve – mint később kiderült – az egy évtizedes oslói békefolyamat *végjátéka* volt. Olyan horderejű történelmi fordulat tehát az izraeli-palesztin konfliktusban, amelynek a nemzetközi közvélemény általi megítélését Tel Aviv ezúttal sem bírhatta a véletlenre. És az izraeli propaganda a nyugati – főként amerikai – média tevékeny közreműködésével megalkotta Izrael legújabb mítoszáat...

Foglaljuk össze e mítosz lényegét.²⁶

Az izraeli „*galambok*” és „*héják*” közös vélekedése szerint, Camp Davidben Ehud Barak minden korábbi izraeli tabut félredobott, s olyan nagyvonalú ajánlatot tett a palesztin vezetésnek, amelyet előtte egyetlen más izraeli politikus sem.

– Az izraeli miniszterelnök a palesztin állam számára felajánlotta Ciszjordánia területének 90 és a Gáza-övezet 100%-át, aminek fejében „*mindössze*” a Nyugati Part – immár 150 ezer zsidó telepeseinek otthont adó – 10%-a Izraelhez csatolását kérte.

– Barak kész lett volna engedményre a zsidóság számára különösen érzékeny kérdés, Jeruzsálem hovatartozásának ügyében is: beleegyezett volna a város megosztásába, s abba, hogy annak egy része az eljövendő palesztin állam fővárosa legyen.

– Jasszer Arafat azonban visszautasította Barak nagylelkű ajánlatát, anélkül, hogy bármilyen konstruktív ellenjavaslatot tett volna.

²⁶ Akinek az itt következő tézisek túlzottan sarkosaknak, karikatúra-szerűeknek tűnnek, figyelmükbe ajánlom SERES László: *Háború az értelem ellen* c. cikkét a Népszabadság 2002. június 1-jei számában, amelyben az anarchistából ultraliberálissá átváltozott szerző az izraeli-amerikai mítoszt fenntartás nélkül magáévá teszi, sőt „*bátran*” túl is lihegi.

Ezzel elszalasztotta a vissza nem térő történelmi esélyt, s kimutatta foga fehérjét: bebizonyította, hogy valójában nem akar békét kötni Izraellel.

– A palesztin vezetés szándékosan szembefordult az Oslo-washingtoni békefolyamattal, s visszatért az Arafat és a PFSZ által valójában soha fel nem adott törekvéshez, hogy Izrael elpusztítása árán teremtsen meg a palesztin államot.

– A Palesztin Hatóság elnökének rosszindulatát az is bizonyítja, hogy 2000 szeptemberében kiobbantotta a második intifádát, amihez Ariel Saronnak, az izraeli ellenzék vezérének a jeruzsálemi Templomhegyen tett látogatása csupán ürügy volt: a palesztinok valójában hónapok óta készültek a fegyveres harc s még inkább az izraeli polgári lakosság elleni terrorista merényletek újakezdésére.

– Végül: a 2001. januári tábai találkozón – Bill Clinton 2000. decemberi intenciói alapján – az izraeli kormány, ha lehet, még meszebb ment el az engedményekben, a palesztin delegáció azonban nem volt hajlandó aláírni a lényegében kész megállapodást, és/mert elfogadhatatlan követeléseket támasztott a menekültkérdésben (korlátlan visszatérési jogot követelt Izraelbe a több mint hárommillió palesztin menekült számára).

Eddig a mítosz, ezek után pedig lássuk, valójában mi is történt Camp Davidben (és Tábában).

Erről hitelt érdemlően csak kereken egy esztendővel később lehetett képet alkotni, amikor Robert Malley, Clinton elnök különleges közel-keleti tanácsadója, a Camp David-i amerikai *peace team* tagja, a *New York Review of Books*-ban – eredeti, részletes feljegyzései alapján – közzétette saját verzióját a tárgyalásokról. Az amerikai ex-tanácsadó egyébként azért ragadott tollat, mert méltánytalannak találta, hogy előbb a Clinton-, majd a Bush-adminisztráció egyoldalúan a palesztin félre hárította a felelősséget Camp David kudarcáért.

„[Hogy Camp Davidben] Barak valójában meddig is lett volna hajlandó elmenni, ezt nehéz lenne pontosan megmondani. Stratégiája azon a meggyőződésen alapult, hogy Izraelnek nem kell felfedni álláspontját

a játszma vége előtt- még az Egyesült Államok előtt sem. Ha az amerikai küldöttség bármely tagját Camp David előtt vagy alatt megkérdezték volna, mi is Barak tényleges pozíciója, nagyon nehéz lett volna válaszolnia. És ma is nehéz lenne... Barak hozzáállásának következtében, s ez meglehetősen észrevétlen maradt, izraeli ajánlatok stricto sensu soha nem léteztek. [...] A Camp Davidben előterjesztett javaslatokat soha nem írták le, csakis szóban hangzottak el. Általában mint amerikai, nem pedig izraeli koncepciók lettek előterjesztve. Miután Barak felvette, hogy tárgyaljanak Arafattal szemtől szembe, nem volt hajlandó érdemi találkozóra vele, mert attól tartott, hogy a palesztin vezető esetleg az izraeli engedmények föltüntetését kéri az emlékeztetőben. A javaslatokat nem dolgozták ki részletesen: a Camp Davidben elővezetett amerikai ötletek alig pár oldalt tettek ki. Barak és az amerikaiak követelték, hogy Arafat fogadja el ezeket 'tárgyalási alapnak', még mielőtt komolyabb megbeszéléseket kezdenének róluk.”²⁷

A Camp Davidben előterjesztett izraeli javaslatok tulajdonképpen az 1995. november 1-jén – Jichak Rabin meggyilkolása előtt három nappal –, egyéves intenzív titkos tárgyalások után véglegesített Josszi Bejlin-Abu Mázen-féle izraeli-palesztin rendezési terven, az ún. *stockholmi dokumentumon* alapultak. Az éveken át titkosan vagy legalábbis bizalmasan kezelt, majd 2000. június 21-én Josszi Bejlin igazságügyi miniszter által a Barak-kabinet számára bemutatott terv főbb elemei – a HaÁrec c. lap 2000. június 23-i száma szerint – a következők voltak:

²⁷ Hussein AGHA-Robert MALLEY: *Camp David: The Tragedy of Errors*, The New York Review of Books, 2001. augusztus 9. Érdekes megjegyezni, hogy Malley-ék cikkére Ehud Barak a lap hasábjain interjúban reagált, ahol a kérdező... Benny Morris volt. *Camp David and After: An Exchange* (1. An Interview with Ehud Barak, 2002 június 13. A Barak-interjú állításait, amelyek lényegében megismételték az izraeli exminiszterelnök két évvel korábbi érveit saját nagylelkűségéről és Arafat hajthatatlanságáról, Uri AVNER, a „Gush Shalom” baloldali békeszervezet veterán vezéralakja szedte ízekre: *A Villa in the Jungle*, <http://www.gush-shalom.org/archives/barak.htm>

Izrael kivonul Ciszjordánia területének 90-95%-áról. „Kb. 130 zsidó telep izraeli szuverenitás alatt marad, 50 pedig a palesztin állam fennhatósága alá kerül. Az izraeli fegyveres erők [továbbra is] a palesztin szuverenitás alá tartozó Jordán völgyében állomásoznak. A palesztinok elismerik Nyugat-Jeruzsálemet Izrael fővárosának, Izrael pedig elismeri, hogy a hatnapos háború előtt 'Al-Kudsz'-nak nevezett övezetnek [az a része], amely az Izrael által 1967-ben annektált zónán túl található, a palesztin állam fővárosa lesz... A Templomhegy (Al Aksza) palesztin szuverenitás alá kerül...”²⁸

A stockholmi dokumentumot a palesztin vezetés – és személy szerint, Jasszer Arafat – eredeti változatában, minden valószínűség szerint, jóváhagyta. Camp David előtt és alatt azonban Ehud Barak a Bejlin-Abu Mázén-terv „*lerontott*” verziójával állt elő, amely a palesztinok számára – az összehangolt amerikai-izraeli nyomás ellenére – elfogadhatatlan volt.

A Camp David-ben előterjesztett izraeli ajánlat az alábbi fontosabb (rekonstruálható) pontokat tartalmazta:

1. Az Ehud Barak által elképzelt palesztin állam csupán korlátozott szuverenitással rendelkezne. Izrael annektálná Ciszjordánia területének 9,5%-át, s további 10%-nyi területet a Jordán mentén hosszú távra „*bérbe venne*”, ahol izraeli csapatok állomásoznának. A palesztin állam nemzetközi határait az izraeli haderő felügyelné.

2. Ciszjordánia maradék területét két összefüggő zsidó település-csoport három részre szabdalná, s egy hosszú folyosó közvetlen izraeli elérést biztosítana a Hebron melletti zsidó településhez, Kíryat Arbához is.

3. Jeruzsálem kérdésében az izraeli vezetés nyilvánvalóan visszalépett a stockholmi dokumentumhoz képest. Kelet-Jeruzsálem (vagy legalább az óváros muzulmán és keresztény kerületei), illetve a Haram-al-Sarif/Templomhegy feletti palesztin szuverenitás megadása

²⁸ Idézi REINHART, Tanya: *Détruire la Palestine, ou comment terminer la guerre de 1948*, La Fabrique-éditions, Párizs 2002. 18.

szóba sem került. Pontosabban: az izraeli Dan Meridor és a palesztin Jasszer Abed Rabbo vezette Camp David-i Jeruzsálem-albizottságban a palesztin fél hiába követelte a (legalább részleges) palesztin szuverenitás elfogadását, izraeli oldalról legfeljebb a municipális jogok megosztásáról voltak hajlandók tárgyalni, e jogok közül is kivonva azonban a biztonság, a várostervezés és fejlesztés ügyeit.

4. A menekültek visszatérésének ügyében a „*nagylelkű*” Ehud Barak különösen szűkmarkúnak bizonyult: az izraeli fél legfeljebb 10 ezer palesztin menekült visszatérését lett volna hajlandó elfogadni – azt is csupán humanitárius megfontolásból (családegyesítés címén), nem pedig a 194. sz. ENSZ közgyűlési határozat, azaz a visszatéréshez való jog elismerése alapján.²⁹ Az izraeli fél kategórikusan elutasította a menekültek akár csak szimbolikus izraeli kártérítésére vonatkozó palesztin indítványt, s a menekültek (három lehetséges helyszínen: a palesztin államban, jelenlegi lakóhelyükön, illetve a befogadásukra kész országokban történő) letelepítésének anyagi terheit a nemzetközi közösség vállára kívánta helyezni.

Camp David kudarcának igazi oka azonban mégsem a négy fő kérdésben (határok, biztonság, Jeruzsálem, menekültek) képviselt álláspontok közötti távolság volt. A palesztinok számára Ehud Barak legelfogadhatatlanabb követelése az volt, hogy a találkozó olyan „*végső megállapodással*” záruljon, amelyben a felek kimondják a konfliktus befejeződését. Ennek az izraeli igénynek az elfogadása egyenértékű lett volna azzal, hogy a palesztinok letérnek a közkeletű rendezés addigi nemzetközi jogi alapjáról, amelyet elsősorban az ENSZ 242. sz. BT- és 194. sz. közgyűlési határozata jelöl ki.

Tátaban izraeli részről a legfontosabb előre-, pontosabban *visszalépés* éppen ebben a kérdésben következett (volna) be: az izraeli delegáció „*galambjai*”, élükön Josszi Bejlinnel – aki emiatt már köz-

²⁹ V.ö.: ENDERLIN, Charles: *Le rêve brisé. Histoire de l'échec du processus de paix au Proche-Orient, 1995-2002*, Fayard, Párizs 2002. 200-201.

vetlenül Camp David után is bírálta Ehud Barakot – visszavonták (volna) a konfliktus „*lezárására*” vonatkozó követelést, újra megerősítve a hatályos ENSZ-határozatok kölcsönös elfogadását. A másik nagy horderejű eredmény – mint korábban említettük – a menekültkérdésben született, annak ellenére, hogy a repatriálásban érintettek létszámáról a felek álláspontja a tárgyalások megszakadásáig meglehetősen távol maradt egymástól.